

„Et aiestat en Ongri' et en Franssa”

„És valék úgy Magyar-, mint Franciaországba”

PILISI GÓTIKA

II. ANDRÁS FRANCIA KAPCSOLATAI

PILISI GÓTIKA

II. ANDRÁS

FRANCIA

KAPCSOLATAI

PILISI GÓTIKA

II. ANDRÁS
FRANCIA
KAPCSOLATAI

A Ferenczy Múzeumban, Szentendrén megrendezett,
2016. május 16. és június 30. közötti kiállítás katalógusa

szerkesztette **BÁRÁNY ATTILA, BENKŐ ELEK, KÁRPÁTI ZOLTÁN**

DEBRECEN – SZENTENDRE 2016

MEMORIA HUNGARIAE 3

Sorozatszerkesztő BÁRÁNY ATTILA

A MTA-DE Lendület „Magyarország a középkori Európában” kutatócsoport kiadványa.

MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodája, LP2014–13/2014.

Kutatócsoport-vezető BÁRÁNY ATTILA • memhungunideb.hu

Felelős kiadó FERENCZY MÚZEUMI CENTRUM, Szentendre • muzeumicentrum.hu

GULYÁS GÁBOR igazgató

Együttműködő partner MTA BTK RÉGÉSZETI INTÉZET • ri.btk.mta.hu

Könyvterv KELEMEN RICHÁRD • ke.net/kelemenrichard

ISBN 978 963 508 837 9

ISSN 2498 7794

© 2016, MTA-DE Lendület „Magyarország a középkori Európában” kutatócsoport

© Bárány Attila © Benkő Elek © Györkös Attila © Kiss Gergely © Novák Ádám

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva.

A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorozható és nem terjeszthető.

Printed in Hungary

Ferenczy Múzeumi Centrum, Szentendre

Tartalomjegyzék

7	Előszó – Gulyás Gábor
11	III. Béla (1172–1196) nyugati kapcsolatai – Bárány Attila
12	II. András, az európai uralkodó – Bárány Attila
17	Magyar főpapok a „párizsi egyetemen” (Studium Parisiense) és a magyar királyi kancellária – Kiss Gergely
25	Francia származású főpapok II. András uralkodása idején – Kiss Gergely
39	Főpapi pecsétek II. András korában – Novák Ádám
47	II. András pecsétjei – Novák Ádám
53	A keresztes hadjárat és a Latin Császárság – Bárány Attila
63	Jolánta királyné és a Courtenay-familia – Bárány Attila
71	Courtenay Róbert Magyarországon (1220–1221) – Bárány Attila
77	Anjou Izabella magyar királynéi pecsétjei – Novák Ádám
81	A középkori pecsétek 3D modellezéséről – Novák Ádám
83	A ciszterci rend – Györkös Attila, Benkő Elek
87	A ciszterci rend a középkori Magyarországon. A pilisi monostor – Györkös Attila, Bárány Attila, Novák Ádám
99	A pilisi monostor alapítása és építéstörténete – Benkő Elek
113	Temetkezések a középkori pilisi apátságban – Benkő Elek
123	A pilisi lovagi sír a káptalanteremben – Bárány Attila – Benkő Elek
133	A pilisi ciszterci monostor könyvtárának régészeti maradványai – Benkő Elek
141	Összefoglalás
147	Bibliográfia

Gulyás Gábor

Előszó

Nem régóta, mindössze Giorgio Vasari híres könyvének megjelenésétől kezdve nevezzük az úgynevezett „érett középkor” művészetét gótikának. A *goticó*, azaz a *barbár* megjelölés sokáig pejoratív volt, mint ahogyan a „sötét” középkorról is jóideig lesajnáló módon volt szokás nyilatkozni. Jellemző, hogy széles körben képes volt hatást elérni egy olyan teória, amely szerint a 7., a 8. és a 9. századot a történészek csak utólag iktatták be a történetírásba, valójában nem is voltak ilyen századok ... A német Heriberg Illig: *Kitalált középkor* című, magyarul tizenöt évvel ezelőtt kiadott könyve abból indult ki, hogy mivel XIII. Gergely pápa 1582-es naptárreformja hibás volt, három évszázadot kénytelenek voltak beleírni a történelembe. Ezt a feltételezést sokan, sokféleképpen támadták – de minden kétséget kizáróan cáfolni csak egyetlen diszciplína tudta: a régészet. A fennmaradt és előkerült tárgyi emlékek egyértelműen bizonyítják Illig állításának képtelenségét.

Nincsenek „jelentéktelen” korok: a középkor ugyanolyan izgalmas és fontos időszak az emberi történelemnek, mint az antikvitás és az újkor. Ugyanakkor a művészi értékei kevésbé ismertek, ami főként a reneszánszsal útjára indult új művészeti korszakparadigmáknak köszönhető. A nyugati művészet története azóta az antikvitással kezdődik, amelynek a világát a középkor kétségkívül nagyon kevésbé örököltette tovább. Ebben semmi különös nincs: minden új korszak az előző tagadásaként, nem pedig folytatásaként tételezi magát.

Miközben a magyar államalapítást követő évszázadok történelmünk legsikeresebb időszakai közé tartoznak, a kulturális örökségben ez nagyon kevésbé jelenik meg. Gótika Magyarországon? Olyan domináns módon, ahogyan Franciaországban vagy Angliában, mifelénk nem volt. Ráadásul a ciszterciek által épített templomok jelentős része a török hódoltság alatt megsemmisült. A visegrádi vár, a Mátyás-templom vagy a kassai dóm világviszonylatban is figyelemre méltó épület, a Kolozsvári-tesztvérek Sárkányölő György-szobra, a lőcsei szárnyasoltár és a győri Szent László herma is jelentős, született néhány európai szintű miniatúra (leginkább a Képes Krónikába), de ezeken túl alig valami ... A kései értelmezőnek könnyen

az lehet az érzése, mintha a gótika mifelénk csak mutatóban jelent volna meg. Ez hamis lát-
szat. Ahogyan hatalmpolitikai szempontból a középkori magyar királyság Európa jelentős
tényezője volt, úgy a korabeli magyar „magaskultúra” is szinkronban volt a nyugati telje-
sítményekkel. Azt, hogy ez miképpen jelent meg a mindennapokban, legplasztikusabb
módon a régészet képes felmutatni. Egy régészeti kiállítás ambíciója aligha lehet más, mint
hogy ezt ne csupán a szakmai érdeklődőknek tegye meg, hanem az úgynevezett művelt
nagyközönségnek is. A *Pilisi gótika* című kiállítás egy egész világot rekonstruál – látványos
módon, de az előkerült tárgyi emlékek kiállításával hitelesítve. A kövek mögött felsej-
lik egy gondolkodásmód, amely egyszerre volt földhöz ragadt és égbe törő, egyszerre épí-
tett a személyes élményekre és a transzcendenciára. Ez utóbbit az égbolt fölött vélte megta-
lálni: emberalakot formáló szobrai jórészt fölfelé néznek s az épületek is a magasba törnek.
Legnagyobb témája mégis – Isten és a hit enigmáján túl – a *halál* volt. Azt hiszem, soha nem
volt olyan meghatározó része a kultúrának a halállal való számvetés, mint a középkorban.
A kiállítás ezt a gondolkodásmódot is megidézi, amikor a tárlat lehangsúlyosabb helyére
egy sír rekonstrukcióját helyezi. Ki fektetett ott? Hogy került oda? Igazi középkori rejtély,
amit – Umberto Eco *A rózsza neve* című remekműve óta tudjuk – rettentő nehéz felfejteni.
Itt fikciók is vannak, nem csupán tények, mint a szigorú tudományban – ezért is lehet külö-
nösen érdekes a látogatók többségének.

A Pilis mindig is izgalmas hely volt – sötét titkok, legendák, emlékezetes történetek kötőd-
nek hozzá. A kiállítás egy olyan időszak titkait idézi meg, amelyről nagyon keveset tudunk.
Mindemellett ez a szó szoros értelmében hiánypótló, jelentős vállalkozás – régészet, történet-
tudomány és művészet találkozása a kiállítótérben – arra is lehetőséget ad, hogy a múlthoz
való, folyton változó viszonyunkat aktuálisan tisztázzuk a magunk számára. Hogy a középkort
ne „sötétnek”, hanem izgalmasnak lássuk.

Novák Ádám

A középkori pecsétek 3D modellezéséről

Kutatócsoportunk a Mensor 3D Kft. szolgáltatását és szakmai felkészültségét igénybe véve, az Eperjesi Állami Levéltárral és az Eperjesi Egyetemmel együttműködve egy tucat középkori pecsét 3D scannelését végezte el 2015 májusában. A kísérleti projekt során – ismereteim szerint hasonlóval hazánkban még nem foglalkoztak – kiderült, hogy az eljárásnak számos tudományos, tudományos-ismeretterjesztő és állagmegóvó haszna van. Tudományos hasznok között csak kiragadott példaként említhető, hogy a 3D modellek segítségével 7 mikrométer (0,007 mm) pontossággal mérhető a pecsétek átmérője, ábrái, mélysége stb. Továbbá az eljárás segítségével lehetőség van a már megsemmisült pecsétek újbóli előállítására a fellelhető töredékek mindegyikének felhasználásával, azok 3D modelljeinek összeillesztésével – hasonló precizitással. A scannelés lehetővé teszi, hogy a pecsét eredeti

színeit is rögzítsük. Forrásmegőrzés tekintetében fontos, hogy „érintés nélkül” folyik a digitalizáció és a másolatkészítés, szemben a korábbi gipsz, vagy plastik másolat készítésével. A digitális modell birtokában korlátlan mennyiségű másolat készíthető a „negatív” állagromlása nélkül. Digitális utómunkával a pecsétek negatívjai is elkészíthetők (typarium), nagyíthatók, kicsinyíthetők. Tudományos ismeretterjesztés tekintetében „kézzel fogható” módon mutathatjuk be a középkori írásbeliség forrásait az érdeklődők széles közönségének, vagy oktatási segédeszközként használhatjuk az általános iskolától a doktori képzésig. Kiállításokon is használhatóak, így nem sérülnek szállítás vagy tárolás közben az eredetik. Mindehhez szükséges természetesen egy megfelelő 3D nyomtató is. Összességében olcsóbb, mint a művészi kivitelezésű facsimile készítése szakképzett restaurátorral.

➔ A pilisi konvent 1341-es oklevelének vörös viaszba nyomott pecsétjéről készült 3D scannelt műanyagmásolat (MTA-DE Lendület Kutatócsoport 2016. 6. sz.). A bal oldalon: a pecsétből 3D technikával készített bronz pecsétnyomó